

2. Kozlovska, I. M., & Yakymovych, T. D. (2014). Osoblyvosti intehratsii u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh fakhivtsiv narodnykh khudozhniih promysliv [Features of integration in the professional training of future specialists of folk arts]. *Novi Tekhnolohii Navchannia*, 81, 31–35.

3. Samoilenko, H., & Samoilenko, S. (2007). Rozvytok kultury na Pivnichnomu Livoberezhzhi Ukrainy u druhii polovyni XVII – XVIII stolittia [Development of culture on the northern left bank of Ukraine in the second half of the XVII – XVIII centuries]. *Nizhyn: Vydavnytstvo «NDU»*.

4. Serdiuk, I. (2011). Polkovykh horodov obyvateli: istoryko-demohrafichna kharakterystyka miskoho naselennia Hetmanshchyny druhoi polovyny XVIII stolittia [Regimental town's inhabitants: Historical and demographic characteristics of the urban population of the Hetmanate of the second half of the XVIII century]. *Poltava: TOV «ASMI»*.

5. Martynenko, D. V. (2014). Rozvytok natsionalnoho shkilnytstva na livoberezhnii ta slobidskii Ukraini u XVIII stolitti [Development of national schooling on the left bank and Sloboda Ukraine in the XVIII century] (Doctoral dissertation, Sumy).

6. Pereima, L. (2018). Hromadski muzei Lvivshchyny u XXI stolitti: napriamky diialnosti [Public museums of Lviv region in the XXI century: Directions of activity]. In *Muzei – platforma suspilnoho dialohu: Conference Proceedings* (pp. 374–392). *Lviv: Istorychnyi muzei*.

7. Tymkiv, B. (2004). Formuvannia khudozhnoi etnokultury studentiv zasobamy narodnoho dekoratyvno-prykładnoho mystetstva [Formation of artistic ethno-culture of students by means of folk arts and crafts]. *Narodne Mystetstvo*, 1/2, 54–55.

Никифоров А. М., кандидат педагогических наук, преподаватель Сумской художественной школы имени М. Г. Лысенко, г. Сумы, Украина, novatatar@gmail.com

Развитие традиционных ремесел в XVII–XVIII столетиях как предпосылка становления художественного образования в Украине.

Статья посвящена изложению истории развития традиционных ремесел XVII–XVIII столетий в контексте их влияния на становление художественного образования в Украине. Особенности развития ремесел рассмотрено автором на примере художественной деревообработки как одного из наиболее распространенных видов ремесленного производства и кустарного промысла. Выделены приоритетные направления художественной деревообработки: архитектурно-строительное, отделка экстерьера, обустройство интерьера, предметы церковной

утвари, бытового потребления, изделия хозяйственного пользования, военные доспехи, украшения, игрушки, деревянные формы для навивки, оттисков изразцов, пряников, печеня.

Ключевые слова: художественное образование, традиционные ремесла, народные промыслы, художественная обработка дерева.

A. M. Nykyforov, PhD, Teacher of Sumy Art School named after M. H. Lysenko, Sumy, Ukraine, novatatar@gmail.com

Development of traditional crafts in the XVII–XVIII centuries as a precondition for artistic education in Ukraine

The article is devoted to development of traditional crafts in XVII – XVIII centuries in the context of influence on formation of artistic education in Ukraine. The author analyses the peculiarities of development of handicrafts by the example of artistic woodworking as one of the most commonly used varieties of handicrafts. The priority directions of artistic woodworking are the following: church and liturgical objects (carved iconostases, analagion, icons, hand crosses, monstrances, candlesticks); architectural construction (sub-gallery, galleries, porches, etc.); exterior decoration (cornices, doors); interior arrangement (beds, tables, benches, chests, chairs, shelves, cabinets, cradles and other furniture); household utensils (bowls, plates, mortars, salt cellars, salad bowls, dough mixers, etc.); household goods (spinning wheel, sled, carriage, yoke, etc.); military body armour, jewellery, toys; wooden shapes for squeezing of tiles, gingerbreads, biscuits, etc. It is noted that masters of the highest category made objects on individual orders or even their own creative idea, for example: sculptural compositions, sculptures on animalistic subjects, complex church iconostases and many other things that nowadays are filled up the treasures of museum and private collections.

It is concluded that artistic education of the XVII – XVIII centuries was at the level of family education among artisans. Involving children in manufacturing was widely practiced in home-schooling. The growing number of cities-centres of cultural and economic life has led to the development of artistic crafts and handicrafts. Taking into account artistic and industrial achievements of this period, later, in the XIX century, a network of institutions of artistic education was built.

Key words: artistic education, traditional crafts, folk crafts, artistic woodworking.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2019 р.

Запропоновано основні підходи до використання словесних методів навчання на уроках музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво». Виокремлено загальні види роботи з підручником на уроці музичного мистецтва: читання й аналіз тексту; виділення головного, його переказ; відповіді на репродуктивні і продуктивні питання; виконання дослідницьких завдань; перевірка і контроль знань, умінь та навичок. Розглянуто методи роботи з підручником, що ефективізують освітній процес на уроці (пояснення, бесіда, вербалізація змісту музичних творів), а також окремі прийоми («Семантична карта», «Спрямоване читання» «Сінквейн (сенкан)». Запропоновано варіанти використання методів і прийомів з опорою на підручники «Мистецтво. 1, 2 клас» авторів О. В. Калініченко, Л. С. Аристової та «Музичне мистецтво. 4 клас» авторів Л. С. Аристової, В. В. Сергієнко.

Ключові слова: музичне виховання, метод, прийом, мистецтво, музичне мистецтво.

Сучасна методика викладання музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти носить розвивальний характер, що забезпечує таке спілкування, коли провідну роль грає саме мистецтво, а учитель стимулює спільний пошук нестандартних рішень, розкриваючи сенс існування музики в житті кожної людини і суспільства в цілому. Великого значення у цьому процесі набувають методи і прийоми, які використовує вчитель.

Значний масив наукових досліджень присвячено розгляду проблем музичного навчання і виховання учнів, впливу музичного мистецтва на розвиток особистості (О. Апраксина, Н. Ветлугіна, О. Гайдамака, Е. Жак-Далькроз, Д. Кабалеvський,

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2019-3-10-16>
УДК 37.091.33–028.16:7

Аристова Людмила Сергіївна,

доктор філософії в галузі освіти, доцент кафедри музичного мистецтва
Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського,
м. Миколаїв, Україна, aristovaludmila8@gmail.com

СЛОВЕСНІ МЕТОДИ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ІНТЕГРОВА- НОГО КУРСУ «МИСТЕЦТВО»

З. Кодай, О. Комаровська, М. Леонтович, О. Лобова, Л. Масол, О. Олексюк, К. Орф, О. Ростовський, О. Стріхар, Л. Хлебнікова, В. Черкасов та ін.). Дослідники виокремлюють види методів і прийомів, які доцільно використовувати на уроках музичного мистецтва, враховуючи загальнодидактичні положення і специфіку музики як виду мистецтва. Багато методів уже стали традиційними і добре виправдали себе в музичному навчанні школярів, окремі прийоми з'явилися не так давно, що зумовлюється оновленням освітніх підходів, зокрема й відповідно до Концепції НУШ, прийнятими Державним стандартом початкової освіти, програмами. Реалізація змістових ліній на уроці потребує від педагогів мистецтва перегляду методів, добору найефективніших, що відповідають віку дітей і особливостям вивчення мистецтва. Так наприклад, «Комунікація через мистецтво» спонукає педагогів зробити акцент на методах групової взаємодії (з тим, щоб учні вчилися працювати у парах, четвірках, групах), проектній роботі, запроваджувати фасилітовані дискусії та ін.

Метою цієї статті є окреслення основних словесних методів і прийомів, які доцільно застосовувати на уроках

інтегрованого курсу «Мистецтво» (блок музичного мистецтва) і на уроках музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти, надання варіантів їх використання на прикладах матеріалу підручників «Мистецтво. 1, 2 клас» (автори О. В. Калініченко, Л. С. Аристова) та «Музичне мистецтво. 4 клас» (автори Л. С. Аристова, В. В. Сергієнко).

Метод (від грец. *methodos*) – шлях дослідження, пізнання, просування до істини) – означає у філософському розумінні – спосіб пізнання дійсності та її відтворення в мисленні [4], у загальному – систематизована сукупність кроків, дій, які націлені на вирішення певної задачі або досягнення певної мети, результату, який очікують. Тобто, метод – це, як правило, якийсь готовий «рецепт», алгоритм, процедура для проведення будь-яких націлених дій.

Під поняттям «метод» у педагогіці розуміють упорядкований спосіб діяльності для досягнення навчально-виховних цілей. Метод характеризується трьома ознаками: направленістю навчання (мета); способом засвоєння (последовність дій); характером взаємодії суб'єктів (викладання і навчання).

При цьому, способи навчальної діяльності учителя і учнів тісно пов'язані між собою і перебувають у взаємодії.

У музичній педагогіці «метод» у широкому значенні – це сукупність педагогічних способів, які направлені на вирішення певних музичних завдань і освоєння змісту музичної освіти; у вузькому – прийом, спрямований на засвоєння музичних знань, умінь і навиків.

У силу своєї обмеженості рамками дії і результату, методи мають тенденцію застарівати, перетворюючись в інші методи, розвиваючись відповідно до часу, досягнень технічної та наукової думки, потреб суспільства.

У педагогіці прийнято розрізняти методи навчання і методи виховання, тому що вони мають різну спрямованість: методи навчання орієнтовані на рішення дидактичних задач; методи виховання – на формування у учнів ціннісного ставлення до світу та самого себе.

До сьогодні в педагогіці немає єдиного тлумачення поняття «метод навчання». Так, довідник «Енциклопедія освіти» трактує метод навчання як: спосіб отримання інформації та оволодіння учнями уміннями і навичками; спосіб спільної діяльності вчителя і учнів; сукупність упорядкованих прийомів, дій і операцій, достатніх для отримання результатів спільної діяльності вчителя і учнів; спосіб і форма руху змісту інвального матеріалу за правилами індуктивної чи дедуктивної логіки його розгортання; спосіб і рівень руху пізнавальної самостійності й активності учнів; спосіб емоційних переживань; спосіб формування оцінних суджень [5, с. 493]. Метод навчання – спосіб упорядкованої, взаємопов'язаної діяльності вчителів та учнів, спрямованої на вирішення завдань освіти, виховання і розвитку в процесі навчання [6, с. 129].

До основних функцій методів навчання відносять: регулятивну, пізнавальну і комунікативну. Регулятивна функція визначається співвідношенням навчальної діяльності з метою і завданнями навчання (Л. Занков, В. Давидов та ін.); пізнавальна функція розкривається через співвідношення навчальної діяльності зі змістом навчання (І. Лернер, М. Махмутов, І. Огородник, М. Скаткін та ін.); комунікативна функція в

дображає стиль взаємодії вчителя з учнями (Т. Мальковская та ін.).

У музичній педагогіці під **методом навчання** розуміють сукупність педагогічних прийомів, спрямованих на вирішення завдань музичного навчання і виховання та освоєння змісту музичної освіти.

Г. Падалка під методами мистецького навчання розуміє упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань [7, с. 177].

Метод навчання є одним із найважливіших елементів навчально-виховного процесу. Він виконує важливі функції: сприяє оволодінню учнями змістом навчального предмета «Музичне мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво», управлінню їхньою навчальною діяльністю тощо.

У прагненні максимально урізноманітнити методичне оснащення уроку вчитель повинен постійно відслідковувати, заради чого він застосовує той чи інший метод або прийом. З одного боку, відомо, що жоден з методів не в змозі забезпечити всю повноту освітнього процесу. З іншого боку, конкретний метод, потрапляючи в різні системи музичної освіти школярів, за зовнішньої схожості, упізнаваності може кардинально відрізнитися за внутрішнім змістовним наповненням, що позначається на спрямованості музичної діяльності дитини, аж до зміни її сенсу та змісту.

Існують різні підходи до класифікації методів навчання. Найбільш розповсюдженою в педагогіці є **класифікація методів** за джерелами передачі й характером сприйняття інформації (С. Петровський, Е. Галант): *словесні, наочні та практичні*. Але у мистецькій педагогіці також сформувалась своя **класифікація спеціальних методів музичного навчання**. До спеціальних методів відносять: *порівняння, руйнування, співпереживання, художнього вправлення, виконання етюдів, інтерпретаційного опрацювання художнього твору, імпровізація, створення художніх образів, композиції* тощо.

Зосередимося на розгляді словесних методів і прийомів навчання, що доцільно використовувати на уроках

музичного мистецтва та інтегрованого курсу «Мистецтво».

Словесні методи навчання – це методи, джерелом знань яких є усне або друковане слово. До них належать: *розповідь, пояснення, бесіда, обговорення, вербалізація змісту художніх творів, робота з підручником*.

Розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу; використовується для послідовного викладу теоретичних відомостей, значних фрагментів словесного тексту з висвітленням біографічних відомостей, фактів із життя митців і створення тих творів, що вивчаються за програмою тощо. Наведемо приклад вступної розповіді в 1 класі, тема «Здрастуй, школо!» [9]:

«Доброго дня, діти! Сьогодні ми розпочинаємо захопливу подорож у дивовижну країну Музики. На наших уроках ми будемо співати, слухати музику, грати на дитячих музичних інструментах, крок за кроком пізнаватимемо загадковий музичний світ. А в цій захопливій подорожі з нами завжди будуть герої нашого підручника – мудра Чарівниця Гармонія, яка знайомитиме із таємницями музики, співоча Чарівниця Мелодія, яка запропонує прослухати або проспівати музику, веселий і невгамовний Чарівник Ритм, з яким ви будете грати на музичних інструментах, танцювати та розгадувати музичні загадки. Розгорнімо першу сторінку підручника і познайомимося з нашими героями. (Учитель пропонує учням роздивитися зображення героїв-комунікаторів (форзац), зачитує слова-звертання до першокласників (на с. 6), розповідає про правила роботи з підручником і зошитом). Тема сьогоднішнього уроку «Здрастуй, школо!». Світ музики загадковий і дивовижний. Його зможе осягнути той, хто вміє слухати, той, хто любить мріяти і фантазувати, той, хто прагне до пізнання. І сьогодні протягом уроку ми з вами спробуємо знайти відповідь на питання: «Чи існують реально звуки? А якщо існують, то чому ми їх не бачимо?». Щоб наша подорож відбулася, була цікавою і захопливою, слід підготуватися. Для початку треба зовсім небагато: навчитися слухати тишу. Давайте на хвилинку замружимо очі та прислухаємося...».

Пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, принципів дій, наочних посібників, слів, термінів тощо. Пояснення передбачають розкриття учелем сутності художніх образів, їх змісту, способів, які використав музикант, композитор для досягнення виразності. Пояснення учитель спрямовує також на висвітлення шляхів осягнення мистецтва учнем – яким чином варто виконати ті чи інші музичні прийоми, як працювати над вокальною технікою, які чинники сприяють зосередженню сприйманню мистецьких творів тощо. Приклад пояснення в 1 класі, тема «Ми лемосся доквіллям» [9]:

«– Прислухаймося, хто це так чарівно співає? (Учитель вмикає аудіозапис співу птахів). А тепер заплющіть очі, послухайте звуки і здогадайтесь, хто так крокує? (Учитель на фортепіано імітує звуки кроків «пташки» та «ведмедя» – це знайомство з різними регістрами, навчання розрізняти звуки за висотою).

– Який голосок у пташки? А який у ведмедя?

– Подивіться на малюнок у підручнику (с. 18). Це музичний будиночок, побудований із клавіш. Погляньте – у нашому класі теж є такий будиночок. (Учитель демонструє фортепіано). Пташка співає високо і літає теж високо-високо, аж до сонечка. Давайте піднімемо ручки вгору і покажемо, як високо і швидко літає пташка. (Учні піднімають руки вгору й імітують політ пташок). Подивіться на клавіатуру, де може жити пташка? Вона житиме на клавіатурі праворуч.

– А як співає ведмідь? Він співає низько, а ходить він повільно по землі, важко пересуваючи лапи. Покажіть, як ходить ведмідь. (Учні повільно крокують). А де ж оселився наш ведмідь? Він оселився на клавіатурі ліворуч.

– А тепер доторкнімося до клавіш і послухаймо, як співає пташка, а як ведмідь. (Учні по черзі натискають клавіші, слухаючи звуки).

– Музичні звуки можуть звучати високо і низько».

Бесіда – метод навчання, що передбачає запитання-відповіді; метод створення художньо-навчального діалогу, коли учитель не тільки викладає факти,

а й залучає учня до розмови, ставить питання та очікує на них відповіді. Порівняно із поясненнями, розповіддю, бесіда є методом, що має більші можливості для активізації учнів у процесі навчання. Наведемо приклад, бесіди в 1 класі за темою «Ми – учні чарівниці Гармонії» [9]:

«– Чи подобається вам ходити в гості? Сьогодні ми вирушимо до королівства Співучих Мелодій і зустрінемося з королевою. А звуть її ... королева Мелодія.

У країні чарівній
Див, казок, солодких мрій,
Де за обрієм зоря
Спать лягає за моря,
На високій на горі,
У прегарному дворі,
Королева проживає.
Кожен день вона співає.
І такі чарівні звуки
Заливають всі округи...
Аж бринить, бува, земля
Від дзвінкої ноти «ля».
Ніби квіти у вінок,
Впліта ноти у рядок.
Знаєте її ім'я?
Звуть її Мелодія.

(А. Шкода)

А як ви гадаєте, чому її королівство так називається – королівство Співучих Мелодій, а ім'я королеви – Мелодія? Дізнайтесь, чому її так назвали. (Учитель читає звернення королеви Мелодії на с. 10, учні дають відповідь, чому так назвали королеву).

– Чи буває у вашому житті так: почувши якийсь мотив, ви його весь час згадуєте, наспівуєте мелодію, часом не знаючи, що це за музика і хто її написав. Просто вона запам'яталася і полюбилася. Хоч яка б музика звучала, ми завжди виділяємо в ній мелодію. А як ви гадаєте, чим полюбляють займатися мешканці королівства Співучих Мелодій?

– У цьому королівстві живуть незвичайні мешканці, але з ними ми зустрінемося пізніше. Королеву Мелодію називають «душею музики». Поміркуймо, чому? Мелодія – це головна думка будь-якого музичного твору, його обличчя, його суть, його душа. Мелодія – це наспів.

– Ви співаєте багато пісень. У кожній із них своя мелодія – весела чи сумна, бадьора чи мрійлива. Мелодію можна

проспівати зі словами чи без слів, можна програти на музичному інструменті. (Учитель грає на музичному інструменті мелодію «Маленької нічної серенади» В. А. Моцарта).

– Чи знайома вам ця мелодія? Чи згадали, хто її написав? Розгляньте с. 11 і згадайте, на яких інструментах грав маленький Моцарт?

– Перетворімось на маленьких дослідників, проскануємо QR-код і дізнаємось, що там заховано. (Діти сканують QR-коди і самостійно переглядають фрагмент із мультфільму «Маленький Моцарт»).

– А тепер разом із королевою Мелодією заплющимо очі й перенесемося ... поміркуйте, куди ми перенеслися?...

Обговорення використовують для потужнішої, ніж у бесіді, активізації учнів. Передбачається, що в процесі обговорення учні мають висловлювати власні думки, виявляти певну самостійність міркувань, демонструвати сформованість поглядів тощо. Урок, на якому впроваджується обговорення, вважається найбільш успішним, тому що учнів заохочують самостійно та критично мислити. Критичне мислення дозволяє їм обмірковувати власні думки та причини виникнення тієї чи іншої точки зору. Це означає, що учні обдумують те, яким чином прийти до своїх власних рішень або розв'язати завдання, проблеми. Це означає також, що їхні думки свідомо спрямовані на певну мету.

У процесі обговорення учні мають змогу словесно оформити власні враження від спілкування з мистецтвом, глибше їх усвідомити, а учитель отримує можливість скоригувати естетичні погляди учнів, надати їм потрібного напрямку. У даному методі важливого значення набувають варіанти запитань, які ставить учитель. Оскільки просте запам'ятовування якогось факту є запитанням «низького рівня», то в обговоренні використовують запитання виключно «високого рівня», такі як створення нових ідей або виведення нових висновків. У запитаннях низького рівня йдеться про факти та деталі. Наприклад: у якому році народився композитор...; як називається твір...; у якому місті жив митець... тощо.

Запитання високого рівня – це запитання, які ставить учитель, коли з'ясує з учнями, як чи чому щось відбулось або яким чином одна подія, факт чи ідея можуть бути пов'язані з іншими. Ці запитання формують таким чином, щоб спонукати того, хто на них відповідає, проявляти здатність критично мислити. Тобто учні можуть використати факти та деталі у процесі відповіді на запитання, але для обґрунтування відповіді їм необхідно вийти за межі простого знання фактів і деталей. Коли поставлено запитання більш високого рівня, учень, відповідаючи, активно виражає певну позицію, стверджує певну точку зору щодо причин чи зв'язків. Запитання високого рівня спрямовують учнів формувати вміння знаходити важливу інформацію та застосовувати її для того, щоб зробити висновки або провести порівняння. Наприклад, варіанти запитань для учнів 2 класу: «Яка за характером ця мелодія? Чи відрізняється виконання цього твору на різних музичних інструментах?» [10, с. 6], «Як змінювалися мелодія і гучність музики? Уяви себе художником/художницею: якими кольорами можна зобразити ранок?» [10, с. 10], «Який характер пісні, яку ти щойно прослухав/прослухала у виконанні дитячого хору? Чи змінився її характер у виконанні чоловічого хору?» [10, с. 14], «Розглянь картину. Що незвичного у виконанні танцю можна на ній побачити? Порівняй український народний танець аркан із популярним грецьким танцем сиртакі, який було створено спеціально для кінофільму «Грек Зорба». Що у них схоже, а чим вони різняться?» [10, с. 22] тощо.

Вербалізація змісту музичних творів (у Г. Падалки – художніх творів) – метод, притаманний сучасному мистецькому навчанню. Цей метод зорієнтовано на досягнення глибшого усвідомлення учнем внутрішньої сутності музичних образів, характеристику їх смислового наповнення. Відомо, що зміст музичного образу найповніше передається власне засобами музичного мистецтва, тобто засобами ритму, мелодії, тембру, динаміки тощо, бо словами передати музику завжди важко і до кінця практично неможливо. Залучаючи учнів передати зміст музичного твору словами,

вчитель активізує, по-перше, мистецьку увагу учня, по-друге, стимулює багатозразове сприймання образу, що сприяє фіксації отриманих почуттів і вражень, а головне – спонукає до художньо-образного мислення, де словесний компонент відіграє значну роль, дозволяючи глибше, повніше усвідомити зміст твору і в цілому, і в деталях.

Підбираючи словесні характеристики, учень наближується до більш точного сприймання змістової сутності образу. Один і той же твір може викликати в різних учнів полярні асоціації, тому що утворюються вони в неповторному поєднанні індивідуальності слухача, його духовної культури, емоційного настрою, потреб тощо.

Зазначимо, що після слухання твору Клода Дебюссі «Місячне сяйво» учні по-різному описали свої асоціації: Анна Г.: «Мої асоціації пов'язані з дощем. Я відчула, що падають краплі. Вони дуже яскраві...»; Аліна Г.: «Ця мелодія у мене асоціюється з людським життям, яке постійно змінюється, рухається. Воно різноманітне, в ньому бувають моменти відчаю і моменти спокою... Я вважаю, що цю музику можна назвати імпресіоністичною, тому, що тут є зміна і рух...».

Робота з підручником – організація самостійної роботи учнів із друкованим текстом, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні.

Методика роботи з підручником передбачає організацію навчання учнів, яка сприяє виробленню таких компетентностей: інформаційно-пізнавальної (здатність до пошуку джерел у царині мистецтва, оперування художньої інформацією); інформаційно-комунікаційної (здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології та відповідні засоби для виконання особистісних і суспільно значущих завдань); креативної (здатність до художньо-творчої діяльності, висловлювання гіпотез, оригінального розв'язання проблем у сфері мистецтва); художньо-комунікативної (здатність до спілкування про мистецтво, толерантного ведення дискусій на ці теми, аргументації власних думок, критичного оцінювання художніх творів), само-

освіти (здатність самостійно працювати з інформацією, здобувати знання); загальнокультурної (здатність аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства); комунікативної (здатність застосовувати навички роботи у групі, володіти способами взаємодії з людьми); соціальної (здатність продуктивно співпрацювати з партнерами у групі та команді).

На перших уроках музичного мистецтва слід ознайомити учнів із новим для них підручником: запропонувати розглянути книжку, дати пояснення її змісту, звернути увагу на апарат орієнтування, який вміщено на початку підручника (сигнали-символи у вигляді піктограм), розповісти про структуру підручника, особливості його побудови, продемонструвати різні види тексту, питання і завдання, а також з ілюстрації, тобто складові підручника, що допоможуть швидко знайти потрібні теми та матеріали. Якщо в підручнику «діють» певні герої, слід познайомити з ними.

Готуючись до уроку, учитель має усвідомити значення тем, переглянути зміст відповідного параграфу, з'ясувати важливість запропонованих авторами підручника завдань, продумати форми та прийоми роботи з підручником.

Головними загальними **прийомами (видами) роботи з підручником на уроці музичного мистецтва** є: читання й

аналіз тексту; виділення головного в тексті, переказ його; відповіді на репродуктивні питання; відповіді на продуктивні питання; виконання дослідницьких завдань; перевірка і контроль знань, умінь і навичок.

Наведемо деякі прийоми роботи з підручником на уроці музичного мистецтва.

Приєм «Семантична карта» (Heimlich, 1986) [11, с. 41–42]. Учитель на дошці малює овал, всередині якого пише назву терміна. Потім просить учнів поділитися тим, що вони знають про цей термін. Далі приблизно 1–2 хвилини учитель збирає, організовує та записує їхні ідеї у вигляді «Семантичної карти». Наприклад, для вивчення в 4 класі теми «Гімн», може бути створена семантична карта до терміна «гімн». Ключове слово – «гімн». Запитання вчителя: 1) Де звучить? 2) Хто написав? 3) Хто виконує? 4) Як виконують? 5) Який характер? Відповіді учнів: 1) Свято, лінійка, урочиста подія, футбольний матч та ін. 2) Композитор, поет. 3) Люди, хор, оркестр та ін. 4) Урочисто, піднесено, з гордістю та ін. 5) Святковий, бадьорий, стверджувальний тощо (див. рис.1).

Приєм «Спрямоване читання» (Stauffer, 1969; Gunning, 2000) [11, с. 46–48] продовжує вивчення теми, направлений на розкриття теми після використання прийому «Семантична карта». Спрямоване читання – це діяльність, що забезпечує розуміння інфор-

Рис. 1. Приєм «Семантична карта»

мації під час читання (критичне мислення). Цей метод покликаний допомогти учням розуміти суть тексту, спрямовуючи їх до ключових моментів у тексті та даючи можливість обговорювати його зміст із іншими учнями у класі.

Учитель розмічає текст, поділивши його на частини. Учні читають текст мовчки, із зупинками, на яких учитель ставить певне запитання, тобто націлює учнів на пошук відповіді, виходячи із тексту. Наприклад: у 4 класі під час вивчення теми «Гімн» [12, с. 12] учитель пропонує учням прочитати на с. 12 1-й і 2-й абзаци (до визначення). Після того, як учні прочитали виокремлений текст, учитель ставить запитання: – У якій країні вперше виникли гімни? На честь кого писали гімни? Який характер гімнів був на той час? Чи змінився зміст гімнів у наш час?

Наведемо ще один приклад: 1 клас, тема «Професії в кіномистецтві» [9, с. 72]. Учитель пропонує учням прочитати три абзаци на с. 72 і запитує: – Хто створює музику до кінофільмів? Як утворився оркестр? Хто керує оркестром? Як музиканти дізнаються, коли їм треба розпочати грати? Що показує диригент музикантам своєю паличкою?

Завдяки цьому методу розуміння учнями тексту швидко поліпшується, оскільки їхня увага спрямовується на пошуки відповідей замість простого читання вголос. Учням подобається обговорювати свої відповіді, тому що тут завжди може бути кілька правильних відповідей чи думок.

Приєм «Сінквейн (сенкан)». Походить від французького слова «sing» – п'ять і означає «вірш», що складається з п'яти рядків. Цей прийом використовують як спосіб синтезу матеріалу. Лаконічність форми розвиває здатність

резюмувати інформацію, висловлювати думку в декількох значущих словах, ємних і коротких висловах.

Перший рядок – учитель обирає *ключове слово* тексту. Другий рядок – опис теми *двома* словами, як правило, прикметниками – яка? Третій рядок – опис дії в рамках цієї теми *трьома* словами, зазвичай дієсловами. Четвертий рядок – фраза з *чотирьох* слів, що виражає ставлення автора до даної теми. П'ятий рядок – *одне* слово – синонім до першого, на емоційно-образному або філософсько-узагальненому рівні повторює суть теми.

Прикладі сенканів, створених учнями Миколаївської ЗОШ № 34 (вчитель Ковальчук О. С.) представлені у табл. 1.

Висновок. Отже, методи навчання є одними із найважливіших елементів навчально-виховного процесу, без яких неможливо реалізувати мету і завдання музичного навчання, досягнути ефективного освітнього процесу з відповідними результатами у вигляді предметних, метапредметних та ключових компетентностей учнів. Музична педагогіка розглядає методи навчання як сукупність педагогічних прийомів, що спрямовують учителя вирішувати низку завдань музичного навчання і виховання та сприяють освоєнню змісту музичної освіти учнями у взаємопов'язаній діяльності вчителя й учнів. Методи музичного навчання виконують мотиваційну, навчальну, розвивальну, виховну, організаційну функції. На уроках «Музичне мистецтво», інтегрованого курсу «Мистецтво» використовують загальноприйнятні словесні, наочні та практичні методи, а також спеціальні методи музичного навчання, обумовлені специфікою цього виду мистецтва (порівняння, руйнування, співпережи-

вання, художнє вправлення, виконання етюдів, інтерпретаційне опрацювання художнього твору, імпровізація, створення художніх образів, композицій).

Словесні методи займають лідерську позицію в системі методів навчання, оскільки дозволяють у короткий термін опрацювати з учнями значний за обсягом інформаційний матеріал, поставити проблеми, вказати шлях їх вирішення, допомогти учням самостійно зробити висновки. Запропоновано такі методи роботи з підручником на уроці музичного мистецтва: читання й аналіз тексту; виділення головного, його переказ; відповіді на репродуктивні й продуктивні питання; виконання дослідницьких завдань; перевірка та контроль знань, умінь та навичок. Вважаємо, що виправданими на уроках мистецтва є пояснення, бесіди, вербалізації змісту музичних творів, а також окремі прийоми – «Семантична карта», «Спрямоване читання» «Сінквейн (сенкан)», що ефективно впливають освітній процес.

Подальшого розвитку потребують питання застосування наочних методів на уроках музичного мистецтва, які використовуються для чуттєвого ознайомлення учнів із життєвими явищами, процесами, об'єктами в їх натуральному вигляді або у символічному зображенні за допомогою малюнків, репродукцій, схем, моделей тощо.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навч. посіб. Київ : КНУКІМ, 2012. 188 с.
2. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
3. Черкасов В. Теорія і методика музичної освіти : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 240 с. (Серія «Альма-матір»).
4. Волкова Н. П. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Академія, 2003. 576 с.
5. Енциклопедія освіти / Академія педагогічних наук України ; голов. Ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 140 с.
6. Фіцула М. М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с. (Серія «Альма-матір»).
7. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
8. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 248 с.
9. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 1 класу за-

Таблиця 1. Приклади сенканів

	1 клас, тема «Здрастуй, школо!»		4 клас, тема «Думи»	
Ключове слово	1.	Пісня	1.	Думи
Опис теми	2.	Радісна, сумна	2.	Драматичні, сумні
Опис дії	3.	Схвильовує, надихає, запам'ятовується	3.	Розповідають, прославляють, єднають
Фраза	4.	Це душа моєї Батьківщини	4.	Пісенна слава українського народу
Синонім	5.	Мелодія	5.	Пісня

кладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 112 с.

10. Калініченко О. В., Аристова Л. С. Мистецтво : підручник інтегрованого курсу для 2 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 112 с.

11. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред., передм. О. І. Пометун. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.

12. Аристова Л. С., Сергієнко В. В. Музичне мистецтво : підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закладів. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2015. 128 с.

REFERENCES

1. Oleksiuk, O. M. (2012). *Muzyczna pedagogika [Musical Pedagogy]*. Kyiv: KNUKIM.

2. Rostovskyi, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methods of musical education]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.

3. Cherkasov, V. (2016). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methods of music education]*. Kyiv: VTs «Akademii».

4. Volkova, N. P. (2003). *Pedahohika [Pedagogy]*. Kyiv: Akademiia.

5. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopedia osvity [Encyclopaedia of education]*. Kyiv: Urinkom Inter.

6. Fitsula, M. M. (2007). *Pedagogika [Pedagogy]*. Kyiv: Akademvydav

7. Padalka, H. M. (2008) *Pedahohika mystetstva (Teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplyn). [Pedagogy of Art (Theory and methods of teaching artistic disciplines)]*. Kyiv: Osvita Ukrainy.

8. Rostovskyi, O. Ya. (1997). *Pedahohika muzychnoho spryiamannia [Pedagogy of musical perception]*. Kyiv: IZMN.

9. Kalinichenko, O. V., & Arystova, L. S. (2018). *Mystetstvo Pidruchnyk intehrovanooho kursu dla 1 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Textbook for integrated course for 1st grade of institutions of general secondary education]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».

10. Kalinichenko, O. V., & Arystova, L.S. (2019). *Mystetstvo Pidruchnyk intehrovanooho kursu dla 2 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Textbook for integrated course for 2nd grade of institutions of general secondary education]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».

11. Krouford, A., Saul, V., Metiuz, S., & Makinster, D. (2006). *Tekhnologii rozvytku krytychnoho myslennia uchniv [Technologies of development of critical thinking of students]*. Kyiv: Vyd-vo «Pleiady»

12. Arystova, L. S., & Serhiienko, V. V. (2015). *Muzyczne mystecztvo: pidruch. dlya 4 kl. zagalnoosvit. navch. zakladiv [Musical Art: Textbook for 4th grade of general educational institutions]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Osvita».

Аристова Л. С. Словесные методы обучения на уроках музыкального искусства и интегрированного курса «Искусство».

Предложены основные подходы к использованию словесных методов обучения на уроках музыкального искусства и интегрированного курса «Искусство». Выделены общие виды ра-

боты с учебником на уроке музыкального искусства: чтение и анализ текста; выделение главного, его пересказ; ответы на репродуктивные и продуктивные вопросы; выполнение исследовательских задач; проверка и контроль знаний, умений и навыков.

Рассмотрены методы работы с учебником, которые эффeктивизируют образовательный процесс на уроке (пояснение, беседа, вербализация содержания музыкальных произведений), а также отдельные приемы («Семантическая карта», «Направленное чтение» «Синквейн (сенкан)»). Предложены варианты использования методов и приемов с опорой на учебники «Искусство. 1, 2 класс» авторов А. В. Калиниченко, Л. С. Аристовой и «Музыкальное искусство. 4 класс» авторов Л. С. Аристовой, В. В. Сергиенко.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, метод, прием, искусство, музыкальное искусство.

L.S. Arystova, PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Music Art of Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, Mykolaiv, Ukraine, aristoludmila8@gmail.com

Verbal methods at music lessons and the integrated course "Art"

The article deals with the teaching methods of music defined as a set of pedagogical techniques that direct teacher to solve problems of music education as well as to promote students' acquiring the content of music education in interrelated activities between teachers and student. There are the following methods: common methods (verbal, visual, practical) and special methods of music education (comparison, destruction, empathy, artistic practice, playing etudes, interpretive study of art works, improvisation, creation of artistic images, compositions).

The author offers main approaches used in verbal teaching methods at music lessons and the integrated course "Art". The source of verbal teaching methods is verbal or printed word (narration, explanation, conversation, discussion, verbalization of the content of art works, work with the textbook). The general types of work with the textbook at music lesson are the following: reading and analysis of the text; finding the main idea, retelling; answers to reproductive and productive questions; doing research tasks; verification and control of knowledge, skills and abilities.

The author offers methods of work with the textbook that make the educational process at more effective (explanation, conversation, verbalization of the content of musical works), certain techniques ("Semantic Map", "Directed Reading", "Sinkwain (Sencan)"), as well as the variants of using methods and techniques based on the textbook "Art. 1st-2nd Grades" by A. V. Kalinichenko, L. S. Arystova and "Music. 4th Grade" by L. S. Arystova, V. V. Serhiienko. Recommendations will be useful for music teachers and students of musical pedagogical faculties in universities.

Key words: music education, method, techniques, art, music.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2019 р.

Статтю присвячено проблемі формування вокально-джазової культури підлітків на базі музичних шкіл і в гуртках естрадного співу в загальноосвітніх навчальних закладах. Розкрито етапу організації процесу формування вокально-джазової культури дітей підліткового віку на заняттях з естрадного співу в контексті авторської методики. Основними етапами формування вокально-джазової культури підлітків на заняттях з естрадного співу визначено мотиваційно-стимулювальний, когнітивно-розвивальний і виконавсько-творчий; описано мету, завдання етапів, конкретизовано їх реалізацію на заняттях з естрадного співу, наведено приклади формувальних завдань.

Ключові слова: вокально-джазова культура підлітків, методика формування, етапи, заняття з естрадного співу, гуртки, загальноосвітня школа, музична школа.

Постановка проблеми. Ознайомлення підлітків із джазовим мистецтвом у межах уроків чи гурткової роботи в загальноосвітніх навчальних закладах та на заняттях у музичних школах сприяє вирішенню актуальних загально-педагогічних, загально-естетичних і мистецьких завдань: формуванню духовності, інтернаціональних і художньо-естетичних якостей, розвитку музичного сприймання, смаків і потреб, емоційно-почуттєвої сфери учнів, розкриття їхнього музично-творчого потенціалу, здібностей до імпровізації тощо.

Сьогодні відкрито естрадно-джазові відділення в музичних училищах та вищих навчальних закладах України, проте у закладах загальної середньої освіти та музичних школах в основу вокального навчання покладено традиції академічного співу. В Україні є лише одна Школа джазового та естрадного мистецтв